meistri Heinrich v. Galeni koadjuutoriks. See valik, mis sündis ajal, mil Liivi ordu vahekord Riia ppiiskopiga ja Poola kuningaga oli läinud äärmiselt teravaks, oli tolleaegse poolavaenulise partei suur võit, killustas aga veel rohkem Liivi sise-elu ja tõi ordule suuri sekeldusi kaela. Senine poolasõbralik maamarssal Jaspar v. Münster, kes enesel arvas olevat põhjendatud õigused ordu koadjuutori kohale, ei jätnud mõtet oma pretensioone väevõimuga jalule seada, otsides selleks toetust Poolast ja Preisist. Poola omalt poolt seadis oma väed sõjajalale, olles valmis ordule kallale tungima. F.-ile sai küll sõjaline menu Riia ppiiskopkonnas osaks: lühikese ajaga vallutas ta seal rea losse ja vangistas ppiisk. Wilhelmi (vt.) ja tema koadjuutori Christophi (vt.), keda toetas Poola kuningas Sigismund II August. Kuid 1557. a. sügisel oli F., kes maikuul surma läbi lahkunud Galeni asemele oli saanud Liivi ordumeistriks, sunnitud alistuma Poola esitatud tingimusile. See sündis Posvolis sept.-kuul. Kodusõda Riia ppiiskopiga ja Posvoli leping suurendas ning paljastas eriti teravalt ordu sisemist ning sõjalist jõuetust ja andis hoogu Moskvale tema pealetungivuses Liivi vastu. Diplomaatilised sobitused Venega ei annud Liivile soovitavaid tagajärgi, ja 1558. a. jaan.-veebr. sooritavad venelased suurejoonelise rüüsteretke läbi Tartu piiskopkonna, Virumaa ja Alutaguse, kuskilt suuremat vastupanu leidmata. F., kellel küll oli kindel kavatsus vaenlasega võitlusse astuda, ei saanud oma sõjaplaani teostada teiste Liivi konföderatsiooni liikmete partikularismi pärast. Kuna ka järgmisel Liivi saatkonnal Moskvas õnne polnud ja 12. V Narva venelaste kätte langeb, algavad vene väed laiemat sõjalist tegevust, seekord juba kindlama maadevallutamise sihiga. Vallutanud Vasknarva, asuvad vene väed pealetungimisele Tartu piiskopkonda. F. püüab kõigi käsutuses olevate abinõudega korraldada maakaitset, kuid tema püüded jäävad Liivi sisemise lagunemise ja jõuetuse pärast tagajärjetuks. Kui 30. VI alistub vaenlasele tugev Vastseliina loss, on F. sunnitud oma laagri Kirumpääs maha jätma ja Valka taganema. Siin tabab F.-i raske politiline kaotus: Viljandi komtuur Gotthard Kettler (vt.) valitakse 9. VII ordumeistri koadjuutoriks. Kuna venelased saavutavad Liivi alal rea tagajärjekaid sõjalisi võitusid (vallutavad 18. VII Tartu, saavad endi kätte selle piiskopkonna, sooritavad rea rüüsteretki Põhja-Eestisse, samuti suurema sõjakäigu Läti alal Riia alla järgmise a. alul), oskab poolasõbralik kaval ja võimuahne intrigant Kettler tõusta F.-i kõrval teiseks Liivi ordumeistriks ja lõpuks tõrjuda vana ordumeistri hoopis tagaplaanile. F.-i taanisõbralik orientatsioon ei anna mingeid reaalseid tagajärgi, Kettler seevastu tõmbab Liivi politilist laeva järk-järgult ikka kindlamini Poola sõiduvette. Oma välisabi otsimise teekonnalt tagasi jõudnud, seletab Kettler 17. IX 1559. a. ordu võimukandjate koosolekul Võnnus, et Poola kuningas olevat nõus Liivile abi andma ainult sel eeldusel, kui F. ordumeistri kohalt lõplikult tagandatakse. See teostubki. F. avaldab küll veel passiivset vastupanu, mis aga mõjuta. Kettler saab ordu ainujuhiks. F.-ile määratakse eluaegseks kasutamiseks Pärnu, Tarvastu ja Helme loss ühes neile kuuluva maaalaga. Kuna aga Pärnu tegelikult jäi F.-ile üle andmata, tekkis temal sel puhul terav konflikt Kettleriga, mis nii lahendati, et vanale ordumeistrile 1560. a. kevadel määrati Viljandi ühes Helmega eluaegseks tarvitamiseks. F. omalt poolt vabastas siis ordu seisused antud ustavusvandest ja andis käest ordumeistri pitsatid. Viljandi lossi valitsejaks jäi F. kuni selle languseni 21. VIII 1560. a. Kuna venelased lossi meeskonnale võimaldasid vaba äramineku, võeti F. vangi ja viidi Venemaale, kus ta suri 1568. a. kevadel.

J. S. Seibertz, W. v. F. (1858); Dr. Ph. Schwartz, W. v. F. (Rig. Alm. 1879); H. Kruus, Vene-Liivi sõda (1924).

H. Kr.

G.

GADEBUSCH, Friedrich Konrad, sünd. 29. I 1719. a. ukj. Rügeni saarel kirikuõpetaja pojana. Jaan. 1738 astus G. Greifswaldi ülikooli, kus õigusteadust, ajalugu ja filosoofiat õppis. Aa. 1739—48 elas G. peaasjalikult Königsbergis, teenides ülalpidamist koduõpetajana ja jätkates vabal ajal oma õpinguid. 1748. a. tuli G. Liivimaale maanõunik v. Rosenkampfi juurde koduõpetajaks; 1750. a. siirdus ta Tartu Ordnungsgericht'i notariks. Selle ameti kõrval esines G. ka advokaadina, kaitstes muu seas Tartu gildide tulunduslikke huve, ja töötas Saksa keisririigi ajaloo kallal, mille XVIII a. s. alguseni viidud käsikiri hukkus 1755. a. suure tulikahju ajal. Kui 1764. a. Tartu kodanikkonna ja rae vahel tekkisid ägedad tülid, valiti G. nende lahendamiseks ellukutsutud erikomisjoni sekretäriks. Osalt G.-i teenete tõttu saavutatigi kokkulepe, mis fikseeriti 1765. a. kinnitatud ja kaua aja jooksul Tartu linnakorra alusena tunnustatud »Bürgervergleich'is«. 1765. a. Saaremaa maakohtu sekretäriks nimetatud, keeldus G. haiguse tõttu sellest